

ԼՐԱԳԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՂԱԲԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼՆ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԴԱՂԱԲԱԿԱՆ

ԺԸ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 34

1904 ՄԱՐՏ 19 ՇԲ.

(Հ. Տ. Մարտ 6)

(ժողովարէն 1903 ՅՈՒՆԻՍ 24/)

ԳԱՏՄԱՆՆԵՐ

Դժբադրութիւնը, եթէ հարկ համարի, համառօտեցող և կա-
նուած միայն կը հրատարակէ իրեն զրկուած գրութիւնները: Գոր-
ծողը չէ վերադարձունել հրատարակուած ձեռագիրները:
Մանուցումներ կընդունուին հայերէն և ֆրանսերէն լեզուով:
Մանուցման 1 միջակ դրը 1 սանդղակարժէ 1 լիտայի դր 2 սանդղակ:
Les annonces, en français et en arménien, sont reçues aux bureaux de la
Rédaction: Rue Beaumont, 9.

Վեն անգի համար ուր այս լրագրի մուտքը որդիուած չէ, ամբողջ
18-րդ շրջանի (902 նոյ. — 903 օգոստ.) բաժնորդագրին է 20 ֆր. կան-
խիկ: Կարելի է նաև բաժնորդագրուիլ քանի ամսի համար որ ուզուի,
ամեն մէկ ամսականը 2 ֆր. հաշուելով և 1903 օգոստոս ամսին անդին
չանցելու պայմանով:
Նամակ և ծրարագրեր էրկել հետեւեալ հասցեով. M. PORTOUKA-
LIAN, Rédacteur du journal Arménia. MARSEILLE (France).

ԲՈՎ ԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻԻՆ
Եւրոպայի Հայոց քեմական գործերը. —
Հայերի ի Ռուսիա. — Հայերի ի Թիւրքիա.
— Սասունի մասին. — Գեր. Հ. Թա-
ղեալ Մ. Վ. Թումանյան. — «Եւրոպայի
Հայ Ռուսացական Միութեան» հրա-
տարակոթիւնները. — Բաժնի կեան-
քից. — Տօրթօր Ս. Յովնանեան. —
Թիւրքիական լուրեր. — Ռուսեանաբո-
նական պատերազմը. — Արտասան-
ման լուրեր. — Մանուցումներ:

ԵՒՐՈՊԱՅԻՆ ՀԱՅՈՑ
ԹԵՄԱԿԱՆ ԴՈՐԾԵՐ

Ստուգած ենք թէ անցեալ տար-
ւոյ յունիսին երբ Ս. Էլմիսմանի և Ռու-
սահայոց կալուածական խնդիրներու
մասին ծանօթ պետական հրամանը
հրատարակուեցաւ, վեհ. Ս. Հայրա-
պետը մի կնքեալ նամակ յղած էր
Եւրոպայի առաջնորդ Տ. Գեորգ Եպ-
իսթիանին. նոյն նամակով Ս. Հայ-
րապետը կը հրամայէր Իսթիանին
Սրբազանին սպասել իր կարևորագոյն
հրամաններուն: Տ. Գեորգ Եպ. գէպի
Սասուն-Հունգարիա և անկէ Պէլճիգա
ու Ջուրջերիա հովուական այցելու-
թեան ելած ըլլալով, հայրապետական
վերոյիշեալ նամակն ձեռքը կը հասնի
երբ ինք Մարսէլ կը ժամանէ: Իս-
թիանեան Սրբազան Ս. Հայրապետին
նամակը ստանալուն պէս կը հեռագրէ
Ն. Ս. Օծովեան թէ «Մարսէլ կը
գտնուիմ և կը սպասեմ Ձեր հրաման-
ներուն»: Ս. Հայրապետը հեռագրով
կը պատասխանէ «սպասեցէք»: Կանց-
նին շաբաթներ, ոչ մի ձայն չեկեր
էլմիսմանէն. Սրբազանը 4 հատ կրկ-
նակի ապահովագրեալ նամակներ կը
ղրկէ և բնաւ պատասխան չըստանար,
ինչպէս մինչև այսօր ալ չէ ստացած (1)
և վերջերս Մանչեսթրէն զրկած մի
ապահովագրեալ նամակը Թիֆլիզի
մէջ բացուելով ետ դարձած է:

Միւս կողմէ Իսթիանեան Սրբազան
Բարիկի, Մանչեսթրէր, Վիէննաի,
Ջուրջերիաի մէջ գտնուած հայ գաղ-
թականութիւններուն հրահանգներ
(1) Քանի որ կրկնակի ապահովագրե-
ւած են (որ կը կարծենք թէ avec avis
de réception ըսել կուզուի), ինչո՞ւ ըս-
տացուած լինելու ստորագրութիւնը չը
պահանջուի ֆրանսական փոստէն. սա
պարտաւոր է գործադրել ինչ որ օրէնքը
կը տրամադրէ այդ մասին:

կը զրկէ որպէսզի ներկայ տաքնապա-
լից խնդրոյն առթիւ հարկ եղածը ի
գործ դնեն ժողովներ գումարելով,
Ջարին ուղղեալ աղերսագիրներ պատ-
րաստելով և իրենց գտնուած տեղե-
րուն ռուսական դեսպանատանց միջո-
ցաւ յղելով ևայլն: Եւ ինքն (Ռուս-
նորդն) ալ կը մեկնի Բարիկ անձամբ
մղում տալու համար գործին:
Չենք ուզեր այսօր Բարիկի մէջ
Առաջնորդի ջանքերուն դէմ ի գործ
դրուած վատ էնթրիկներուն թուումն
մասանց ընել որոնք արգարև լսողին
զգուանք կը պատճառեն: Սաչափ կը
սենք որ պէտք եղած աղերսագիրը
կը պատրաստուի և Բարիկի հովիւ Տ.
Վեռնապուլս քահանայ կը յաջողի 80 ի
չափ եկեղեցասէր համեստ ազգային.
ներու և պարկեշտ ուսանողներու ստու-
րագրել տալ: Տ. Քիպարեան ունկըն-
դրութիւն մը կը խնդրէ Բարիկի ռուս
դեսպանէն որ կը պատասխանէ թէ
երբեք չկրնար ընդունիլ. ասոր վրայ
պատրաստուած աղերսագիրը կը
յանձնուի թղթատարին ուղղակի
Ջարի հասցէին:

Երբ այս կենսական խնդրոյն մէջ
Բարիկի առաջնակարգ ազգայիննե-
րուն բռնած դատապարտելի ընթաց-
քը ցաւօք որտի այս էջերուն մէջ կը
նշանակեմք, միւս կողմէ սրտի ամենա-
մեծ գոհունակութեամբ կարձանազ-
րենք Մանչեսթրէրի ընդհանուր ժողո-
վին եկեղեցասիրական ու ազգասիրա-
կան ընթացքը որ ջերմ վերաբերու-
մով երևեցաւ սոյն յոյժ կենսական
խնդրի մէջ:

Առաջնորդ Ս. Հայրը Մանչեսթրէր
ժամանելուն պէս ընդհանուր ժողով
գումարուեցաւ: Սրբազանը բացատ-
րութիւններ տուաւ մեր Ս. Եկեղեցիին
անկախութեան սպառնացող ծանր
կացութեան վրայ և հրաւիրեց ներ-
կայինը լուրջ ուշադրութեամբ զար-
ժան տնօրինել, կարգադրուեցաւ նա.
խապէս պատրաստուած ֆրանսերէն
լեզուով աղերսագիրն յղելի առ Ջարն:
Սոյն աղերսագրին մէջ պերճ ոճով մը
յիշուած էր Հայոց ազգին դարաւոր
հաւատարմութիւնն առ կայսերական
զահն Ռուսիոյ, հայ զաւակներուն
անձնուէր ծառայութիւնները նախկին
ժամանակներէն ի վեր և այս առթիւ
խնդրուած էր նոր օրէնքի բարձուն
և իրաց վիճակին շարունակութիւնն

ըստ Պօլօժէնիայի:
Աննշան սրբագրութեամբ մը միա-
ձայնութեամբ որոշուեցաւ պատշաճ
կերպով մաքուր առնել աղերսագիրն
ու լոնտոնի ռուսական դեսպանին մի-
ջոցաւ յղել առ Ջարն:
Պատ. Հոգաբարձութիւնը մեծ խը-
նամք տարաւ որ ըստ կարի պատշաճ
ու վայելուչ կերպով պատրաստուի ա-
ղերսագիրն և իրաւալ խիստ ճոխ
գործ մը եղաւ. աղերսագիրը փառա-
ւոր ոսկեգօծ ալպով մը մէջ դրուե-
ցաւ. ճակատը գեղեցիկ կերպով կը
փայլի ռուսական զինանշանը. մէկ
խօսքով գեղարուեստական գործ մ'է
որուն համար 20 ոսկի չափ ծախսուե-
ցաւ: Այս մասին շնորհակալութեան
արժանի է Մանչեսթրէրի Հոգաբար-
ձութիւնն:

Երբ աղերսագիրն այսպէս պատ-
րաստուեցաւ, Տ. Գեորգ Եպ. Իսթիա-
նեան գրեց լոնտոնցի ազգասէր պա-
րոնի մը որպէսզի տեղւոյն առաջնա-
կարգ ազգայիններու հետ գիմելով
ռուսական դեսպանին ունկնդրութիւն
մը խնդրեն ինչ որ անկարելի եղաւ
ձեռք բերել: Անգղիոյ Արտաքին գոր-
ծոց նախարարին դիմելն ալ խոհեմու-
թիւն չհամարուեցաւ. հեռաւար
անցեալ յն. 7ին աղերսագիրն անգ-
ղիական թղթատարութեան միջոցաւ
յղուեցաւ առ վեհ. Ջարն:

Բացառութիւն ըլլալով Բարիկի
ազգային ջոկերուն վերև յիշուած հա-
կազգային ընթացքը, Ֆրանսայի և
մանաւանդ Անգղիոյ գաղթականու-
թիւններն իրենց պարտականութիւնը
կատարեցին ու անտարբեր չմնացին:
Այս առթիւ ինչպէս նաև ուրիշ առթիւ-
ներու մէջ՝ Վիէննաի Հայերն իրենց
անտարբերութիւնով կը փայլին. ար-
դէն յաճախ վիէննաի հայ գաղութը
քննադատուած է իրենց ազգային ա-
րիւնին սառած ըլլալուն համար և ա-
ւելորդ է այստեղ անգամ մ'ալ ի-
րենց մով զբաղիլ:

Լոնտոն, 20 փետր. 1904

ՀԱՅԵՐ Ի ՌՈՒՍԻԱ

Վեհ. Հայրապետը խնդրագրով մը
դիմեւ է Ռուսիաի մայր-կայսրուհին,
իր բարեխօսութիւն հայցելով մեր և
կեղեցական կալուածներին խնդրին
նկատմամբ:

— Ռուսիաի Յարն ստացած ինե-
ւով պատերազմին առթիւ վեհ. կա-
թողիկոսի հեռագիրն որ կը հաւաս-
տէր իր և իր ռուսաբնակ ժողովրդի
հաւատարմական զգացումներն և էջ-
միածնի մէջ բարեմաղթութիւններ և
զած լինելն ինչպէս հրատարակած
էինք նախորդ թիւով, բարեհա-
ճեր է իւր իսկ ձեռքով գրել հեռագ-
րին վրայ. «Անկեղծօրէն շնորհակալ
եմ կաթողիկոսէն և իր հօտէն» Յարի
այս մակագրութիւն պաշտօնապէս հը-
րատարակուել է լրագիրներին մէջ:

— Ռուս կառավարութեան կողմէն
Թիֆլիզի մէջ բանտարկուած և դա-
տավարութեան յետոյ անպարտ ար-
ձակուած Հայերէն ոմանք կովկասի
կառավարչապետին կողմէն հրաւիր-
ուել են կովկասէն հեռանալ և իրենց
ընտրած ուրիշ տեղ մը երթալ եւրո-
պական Ռուսաստանի մէջ կամ այլուր:
Այսպէս՝ Տ. Ս. Սպանդարեանց, Նոր-
Դարի խմբագիրն, որոշեւ է Մոսկուա
երթալ (իր լրագրի վերատին հրա-
տարակութեան թոյլատրուելուն յոյս
չկայ), բժշկապետ Նաւասարդեան գի-
տական հետազոտութիւններ ընելու
համար արտասահման անցնելու թոյլ-
տուութիւն ստացել է. Տ. Յ. Մալ-
խասեան Նոր-Նախիջևան (Ռուստովի
վրայ) գնացել է ևայլն:

— Երևանի նահանգային դատարա-
նը վճռեւ է ամբաստանուած Հայերէն
15ը փոխադրել եւրոպական Ռու-
սաստան ուր պիտի պարտաւորին մնալ
աւելի կամ պակաս պայմանաժամե-
րով որոնց ամէնէն չափը 8 ամիս է.
այնուհետև պիտի կրնան Երևան վե-
րադառնալ եթէ ուզեն, կառավարու-
թեան կողմէն ընդհ. դատախազը պա-
հանջած էր այդ 15 անձեր չլթայա-
կապ աշխատանքի և ուրիշ 15 Հայեր
ալ մշտական քսորի ենթարկել, բայց
դատարանը չէ համաձայնած:

— Չօրավար Նիկողոս Բարսեղեան
Բեհհուլեանց, որ հանգուցեալ Տատ-
եան Պօղոս պէյի փեսան էր, 68 տա-
րեկան հասակին մէջ մեռել է փետր.
7/20ին և մեծ հանգեսով թաղուել է
Թիֆլիսի Խօջափանքի եկեղեցիին մէջ:
Հանգուցեալն երկար ժամանակէ ի
վեր անդամալոյծ էր: Վերջին շառա-
ւիղն էր իր քաջութիւններով անուանի
Բեհհուլեանց զօրավարի գերդաս-
տանին և արժանացած էր բազմաթիւ

շքանշաններ ունենալու թէ՛ առև և թէ՛ օտար կառավարութիւններէ:

ՀԱՅԵՐ Ի ԹԻԻՐԻԻՍԻ

Վանէն կիմացունեն թէ Ռուսիացի Տիկին կատարինէ նստիւնանց 500 ռուբլի զրկեր է վանի Սալնապատի Ս. Գրիգոր վանքի աղջկանց որբանոցին համար: Ասկէ առաջ ալ վանի հայ մանուկները կը թաղթեան գործին ա. նունով 72 օսմ. ոսկի զրկած էր, որը տեղական Ազգ. վարչութիւնը յարմար տեսնելէր յատկացունել վանի կեդրոնական վարժարանին:

Կեդրոնականի ընդարձակ շէնքին կազմուածը լմնցեր է. բայց 250 օսմ. ոսկիի չափ բաց մնացած է տակաւին և շատ ծախքերի ալ դեռ կը կարօտի գործածելի վիճակի մը մէջ գրուելու համար:

Վանէն կը հաղորդեն Կ.պօլսի լրա. գիրներին թէ Սալնիկէն վանեցի Տիար Տըթ. Ասլանեան որ ամէն տարի վանի ազգագուս հաստատութիւնն. ընէ մէկ մէկ գումար զրկելու բարի սովորութիւնն ունի, իր հանգուցեալ մեծ եղբոր յիշատակին համար այս տարի 6 ոսկի ալ նուէր զրկեր է ո. ընցմէ շը կեդրոնական վարժարանին, շը Ս. Գրիգոր վանքի որբանոցին և շն ալ նորաշէն թաղի վարժարանին համար:

— Կեսարիայի Ս. Կարապետ վանքի նոր վարժարանի շինութիւնը անցած տարի սեպտեմբերին աւարտած լինելով, աշակերտները նոր վարժարանը տեղափոխուած են ներկայ ուսումնական տարեշրջանի սկզբէն ի վեր, որ սոյն վարժարանի 17րդ շրջանն է: Նոր շէնքն իր զանազան բաժանումներով շինուած է 4000 ճարտարագիտական քառակուսի ընդարձակ գետնի մը վրայ:

— Խարբերդէն եկած վերջին լու. ըրերէն ուրախութեամբ կիմանանք որ բանտէն արձակուածներին մէջ կը գտնուին Տիար Բրօքէտէօր Թէնէքէ-ճեան, «Եփրատ» գօլէճի հմուտ և անձնուէր ուսուցիչը, որ երկարատե. նէ ի վեր կը չարչարուէր բանտին մէջ, և Տիար Ռուբէն Զարդարեան, տա. զանգաւոր գրագէտն ու Ազգ. կեդրոնական վարժարանի ուսուցիչը, որ սոսկալի տառապանքներով 7 ամիս անցուց բանտին մէջ:

— Երուսաղէմէն կը հաղորդեն թէ Շիքաօ քաղաքէն 30 Ամերիկացի զբօսաշրջիկներ, որոնց կէսը տիկիններ և օրիորդներ, փետր. 17/1 մարտին, իրենց փափաքի համեմատ մեր Պատրիարքարանի ընդարձակ դահլիճին մէջ ներկայացնել են Ամեն Տ. Յարութիւն պատրիարքին և 20 վայրկեանի չափ տեսակցել են հետը: Ս. Պատրիարքն անգլիերէն խօսակցել է իրենց հետ, ամէնին ալ հարցունելով գիտեր են ձերու զարգացող Պատրիարքի նահապետական կերպարանը, որին ի պատիւ ամէնքը միաբերան ներդաշնակ կերպով հոգեւոր տաղ մը երգեր են: Ս. Պատրիարքն օջաղակներով

պատուեր է զիրենք և գոհ մնացել է իրենց այս համակրութեան ցոյցէն:

ՈԱՍՈՒՆԻ ՄԱՍԻՆ

Կ.պօլսէն մարտ 17ին Ֆրանսական թերթերին եկած հեռագիր մը կըսէ թէ «Ֆրանսա, Անգլիա և Թերես եւ. ռուսական ուրիշ մեծ տէրութիւն մ'ալ, քանի մ'օր յետոյ, դիմումներ պիտի ընեն Սասունի և անոր շրջակայքի հայերի անտանելի վիճակին նկատմամբ:»

ԳԵՐ. Հ. ԹԱԴԵՈՍ Ծ. Վ. ԹՈՒՆԵԱՆ

Վիեճակի Միսիարեանց Հանդէսին մէջ կը կարդանք.

Յրազան Գահանայապետն մեր Պիոս Ժ. երրորդ իւր թղթով (breve), տուեալ ի 29 Յունուարի 1904, հաճեցաւ գրեցարդիւ չ. Թադէոս Ծ. Վ. Թոննեան Միսիարեան Ընդհ. Աթոռակալ Առաջնորդն անուանել Թադադիւր Աքրայ. միանգամայն փետրուար 22ին զինք ընդունեցաւ առանձինն ունկնդրութեան:

«Ե Ի Ր Օ Պ Ա Յ Ի» ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Լոյս տեսան

	գինը	սնտ.
1) Ազատութեան երգեր	20	
2) Ապստամբ Ոստանը	20	
3) Հայրենասիրի տաղերը	20	
4) Հայրենիքի երգեր	20	
5) Հերոսը	20	
6) Լեռան քաղաքի	20	
7) Խորի Բօցարի	20	

(Պատրաստուած են այլ գրքեր)
8) Հայաստանի քարտէզը, հայատառ, (չուրով կը վաճառահանի):

En Français:

1) Ed. BERNSTEIN. Les Souffrances du Peuple Arménien et le Devoir de l'Europe.....	Fr. 0.40
2) Alb. VANDAL. Les Arméniens et la Réforme de la Turquie.	0.20
3) Francis DE PRESSENSÉ. L'Arménie et la Macédoine.....	0.40
4) Georges BRANDÈS. L'Arménie et l'Europe.....	0.40

En Allemand:

5) Ed. BERNSTEIN. Die Leiden des armenischen Volkes und die Pflichten Europas.....	0.50
6) D'ESTOURNELLE DE CONSTANT; DENYS COCHIN; Francis DE PRESSENSÉ; Jean JAURÈS; Paul LEROLLE; Anatole LEROY-BEAULIEU. Für Armenien und Macedonien.....	0.60
7) Georg BRANDÈS. Armenien und Europa.....	0.40
8) ILSE FRAPAN. Die armenische Frage.....	0.40

Հասցէ՝

Union des Étudiants Arméniens de l'Europe
rue de l'Ecole-de-Chimie, 2
(Suisse) GENEVE

ԲԱՅՅԻԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

(Շար. 31րդ րուսի)

IV

Բաճիկի մէջ այս կամ այն վէպի գաղափարը ծնվում էր կեանքի մէջ տեղի ունեցող քիչ թէ շատ խոշոր եւ ընդունելի ազդեցութեամբ: Արեւելեան պատերազմը և հայկական խնդիրը առաջ բերեցին «Խենթ» և «Դաւիթ-բէկը», տաճկահայերի հալածանքը — «Ջալալէդդինը» և «Կոյս ծերը», հայոց եկեղեցական դպրոցները վիճակը — «Սամուէլը»: Նոյն իսկ մամուլի մէջ վաճառական դասի մասին ծագած վէճը տիպեց նրան գրել «Մէկը այսպէս, միւսը այնպէս»: Այս վերջին վէպը թերի մնաց. չը գիտեմ ինչպէս էր, որ աւարտված դուրս եկաւ հեղինակի մահից յետոյ:

Ես չեմ ասում, որ Բաճիկն անպատճառ առանձնակի երևոյթների էր սպասում, որ մի վէպ գրի Ո՛չ, այլ նա այն ժամանակ էր աւելի ջերմ փափաք գրում իւր գաղափարներով ասպարէզ գալու, երբ հասարակութեան միտքը քնած չէր: Եթէ հայկական խնդիրը վերջերում չըմոռացվէր և հասարակութիւնը նախկին եռանդով և ոգևորութեամբ վերաբերվէր դէպի նա, «Կայծերի» երկրորդ հատորը այնքան չէր ուշանալ: Առհասարակ հասարակութեան տրամադրութիւնը մեծ ներգործութիւն ունէր Բաճիկի վրայ: Նա այն վիպասաններից չէր, որոնք իրանց ներշնչումը ստանում են անմիջապէս բնութիւնից և կեանքից, որոնք իրանք են խնդիրներ յարուցանում և աշխատում կամ լուծել կամ արծարծել: Այդ տեսակ գրողները երբեմն իրանց ժամանակակից հասարակութեան մէջ առանձին ժողովրդականութիւն չեն ստանում: — Ամբողջ մեծ մասամբ ընդունում է այն, ինչոր ներկայում հետաքրքրում է նրան, ինչով զբաղված է նրա միտքը: Բաճիկն ինքը խնդիրներ չէր յօրինում, այլ միշտ ձգտում էր հրապարակի վրայ նոր գործնած և մըտքեր յուզող խնդիրներին լուծում տալ: Նա ժողովրդի բարոյական և մտաւոր հետաքրքրութեան ջերմալի չափն էր և պատասխանում էր այն հարցերին, որ ծագում էին և տարածվում նրա մէջ: Ահա նրա ահագին ժողովրդականութեան գաղտնիքը:

Երբ ասպարէզ մտած մի միտք ու գեղարու էր նրան, վէպի գաղափարը արդէն պատրաստ էր, և նա գրիչը ձեռն էր վերցնում: Եւ բաւական էր, որ գաղափարը կար, մնացեալը նրա համար երկրորդական էր: Նա վաղօրօք պատրաստում էր խնդրի լուծումը, հնարում էր ամբոխին մասնակցի տեղեկանքներ և երբ սկսում էր գրել, նրա գլխում առաջին տեղը աւելի բազմած էր լինում այդ տեղեկանքներ, որ պէտք է այսպէս թէ այնպէս անցնէր վէպի մէջ: Հետեաբար գեղարուեստական կատարելագործման, մանաւանդ հոգեբանական ճշմարտութեան մասին շատ էլ չէր մտածում կամ բնաւ չէր մտածում: Ահա ինչու նա միշտ շտապում էր իւր մտքերը

շուտ արտայայտելու: այս պատճառով գործ էր ածում գրելու մի այնպիսի մեթոդ, որ հազիւ թէ գեղարուեստին բարձր նշանակութիւն տուող մի բանատեղծ-վիպասանի պատիւ բերէր: Ինչ էր անում նա: — Գրում էր վէպի առաջին գլուխները, արտագրում էր մի անգամ և իսկոյն տալիս էր տպագրութեան, մտածելով, որ շարունակութիւնը ինքն ըստ ինքեան չի հակասիլ սկզբին: Գոնէ այս ձևով էր գրում այն վէպերը, որոնք նախ տպվում էին լրագրներում և յետոյ առանձին գրքերով լոյս տեսնում: Այդպէս էր գրել նա, ի միջի այլոց, և «Դաւիթ-բէկը»: Նա ինքը խոստովանում էր, որ այդ վէպի շատ գլուխները «թխել» է գրաչարի ներկայութեամբ, որ դռների առջև կանգնած «նիւթի» է սպասելիս եղել «Մըշակի» համար:

Ուղիղն ասած, վիպասանի այդ սովորութիւնը ինչ վնասնում էր. ուստի մի օր ես դարձայ նրան և զգուշութեամբ ասացի:

— Ինչ թուում է, որ անհամեմատ աւելի յարմար է վէպը առաջ բող, ընդունաւարտել, մշակել և յետոյ յանձնել տպագրութեան, քան թէ կտորկտոր գրել: Միայն այդպիսով կարելի է, իմ կարծիքով, գեղարուեստական ամբողջութիւն պահել վէպի մէջ:

— Ձեր ասածն ինչ էլ յայտնի է, բայց երբ լրագրի համար ես գրում և ստամոքսդ կերակուր է պահանջում — անիրագործելի է: Ասում են, որ Տուրգենիւվը իւր վէպերը մշակում էր և արտագրում առնուազը 8 անգամ և յետոյ տպագրում: Հաւատում եմ, բայց Տուրգենիւվը հաւատուէր և ժամանակ ունէր գեղարուեստի մասին երկար մտածելու: Տուրգենիւվը այն եռանդը և ժամանակը, որ ինչանից խլում են արտաքին հանգամանքները, ես այդ եռանդն էլ և այդ ժամանակն էլ կը նուիրեմ իմ վէպերի գեղարուեստական մշակմանը: Ո՛չ, վիպասանը պէտք է նիւթապէս ապահովված լինի:

Այս պատճառաբանութիւնը սկզբում ինչ զինաթափ էր անում, բայց նա կորցրեց իւր նշանակութիւնը, երբ Բաճիկն սկսեց գրել «Սամուէլը»: Նա այդ ժամանակ նիւթապէս բաւական ապահովված էր, գրքերը վաճառվում էին և յօբելանսի առթիւ հաւաքված փողերից էլ մի մաս դեռ մնում էր: Այսպէս թէ այնպէս, նա կարիք չունէր օրական բանւորի դեր կատարելու: Բայց, երևի, նախկին սովորութիւնը խոր արմատ էր ձգել նրա մէջ, նա շարունակում էր գրել կտորկտոր: Այդ սովորութեան հետեանքը ես մանաւանդ տեսայ «Ղաւրիք-մշեցի» վերնագրով վէպիկի մէջ: Դեռ այդ վէպիկը չըսկսած, Բաճիկն ասում էր, որ նա կը լինի շատ փոքր մինչև անգամ մի պատկերի չափ և կը բռնի «Արձագանք» շաբաթաթերթի երկու, շատ շատ երեք բանասիրական, նը: Բայց երբ սկսեց գրել, դուրս եկաւ չորս, հինգ, վեց բանասիրական իսկ վէպիկը դեռ շարունակվում էր:

— Այդ ի՞նչ էք անում, — հարցնում էր:

ցնում էի ես :
— Եղբայր, չէ վերջանում, ի՛նչ ա-
նեմ : Պէտք է կողորացնել, թէ՛ ոչ :
Շուտով, շուտով կը վերջանայ :

Վէպիկը վերջացաւ իննեորորդ քա-
նասիրականում և դուրս եկաւ սպաս-
վածից երեք անգամ մեծ : Նոյնը հա-
մարեա պատահեց և՛ « Սամուէլի » վե-
րաբերմամբ : Բաֆֆիի ասելով, այդ
վէպը չըպիտի « կայծերի » մի հատո-
րից մեծ լինէր : Բայց երբ նրա գրելը
տաքացաւ, արտադրեց այժմեան ա-
հագին հատորը, որ դեռ ամբողջ վէպի
կէսն էլ չէ, մի կողմ թողնելով « Ժա-
նթութիւնները », որ նոյնպէս մի մեծ
հատոր կարող են կազմել : Առհասա-
բակ Բաֆֆին վէպի ստուարտութեանը
մեծ նշանակութիւն էր տալիս : Այժմ՝
էլ յիշում եմ, թէ ինչպիսի հրճուան-
քով նա պահում էր իւր ձեռքում և
ալ ու ձախ չուռ տալիս տպարանից
նոր ստացած իւր մի հաստ վէպը :

— Ամբողջ հայ գրականութիւնը
այնքան վէպեր չէ պարունակում իւր
մէջ, որքան ես եմ տուել, — ասում
էր նա ոչ առանց պարծանքի :

Նա գիտէր, որ գրուածքի որակու-
թիւնն է գնահատվում և ոչ մեծու-
թիւնը : Եւ իսկ, որ Սերվանտէսը միայն
մի « Դոն-Քիշոտով » է իրան անմահա-
ցրել, իսկ Գրիբոեդովը մի հատիկ
« Խելքից պատուհաս » կոմէդիայով :
Այդ նա գիտէր, բայց և այնպէս, գրե-
լու ժամանակ նրա գլխից չէր հեռա-
նում էլ իրի քանակութեան խնդիրը :

Բաֆֆիի գրականական զարգացու-
մը առհասարակ թոյլ էր : Մանաւանդ
թոյլ էր նրա էսթետիքական ճաշակի
կրթութիւնը, իւր գաղափարների մէջ
խորատուզով, նա չէր հետաքրքր-
վում այն բոլորով, ինչ որ կարող էր
կրթել և նրբացնել նրա գեղարուես-
տական ընդունակութիւնները :

Նա կարգացել էր Հիւզօ, որին
չատ էր սիրում, Էսթէն-Սիւ, կարծեմ
մի քիչ էլ վաւեր Սկոտից, որոնք
արդէն հնացել էին եւրոպական
գրականութեան համար : Բայց չը
գիտէր ո՞վ է Բալզակը, Ֆլօբերը,
Գոնկուրները, որոնցով հրճվում էին
նոր չկուրսի մարդիկ : Կարծեմ, նա
չէր կարգացել նոյն իսկ Դիկկենսին :
Իսկ կլասիկ հեղինակների հետ ծանօթ
էր շատ մակերևութաբար : Եւրոպա-
կան քննադատներից նա ճանաչում էր
միայն իպօլիտ Թէնին, այն էլ վերջին
ժամանակ և կարգացել էր միայն նրա
« Դասախօսութիւնները » գեղարուես-
տի մասին : Վերջինականներին և փիլիսո-
փաներին հետ նոյնպէս ծանօթ չէր :

Նա չէր հերքում ընթերցանու-
թեան օգուտը : Նա այն հայ հեղինակ-
ներից չէր, որոնք, չըգիտեմ ինչ հո-
գեքանական պատճառներով, վախե-
նում են ուսումնասիրել եւրոպական
գրականութիւնը, որ մի՛ գուցէ նրա
ազդեցութեանը ենթարկվին : Ընդ-
հակառակը, նա չարաչար ծաղրում էր
այդ մարդկանց, որ հայոց հին գրա-
կանութիւնից դուրս գրեթէ ոչինչ չը
գիտէին և չէին ուզում ճանաչել :

— Այդ տեսակ մարդիկ, — ասում
էր նա, ակնարկելով մի երկու հեղի-
նակներին, — ոչ միայն գրականու-

թեան, այլ և կեանքի մէջ անտանելի
են : Նրանց ասածներին, ինչպէս և
գրածներին, միշտ Այսմաուրքի և
Շարականի հոտ է փչում : Կհա ինչու
եւ ատում եմ նրանց :

Միւս կողմից նա ծաղրում էր և՛
այն մարդկանց, որ գիշեր ցերեկ ան-
խտիր կարդում են ամեն ինչ և իրանց
ուղեղի մէջ գոյացնում մի տեսակ սուս-
բուր :

— Դրանք գիւղացիներ չեն, այլ եր-
ջիկներ, — ասում էր նա կծու հեգ-
նութեամբ :

Նա իրաւունք ունէր այնպիսիներին
ծաղրելու, որովհետեւ ինքը թէև շատ
քիչ էր կարգացել, բայց ինչ որ կար-
գացել էր, լաւ էր մարտել :

Ինչ սաստիկ զարմացում էր, որ
Բաֆֆին թատրոն չէր այցելում : Մի
օր ես հարցրի նրանից դրա պատճա-
ռը : Դա 1886 թիւն էր, երբ Աղա-
եանի ներկայացումներն էին տրվում,
և հասարակութիւնը « կեցցէներով » ու
ծափահարութիւններով զղրեցնում
էր արքունական թատրոնը : Միեւնոյն
ժամանակ, ուսաց օպերային ամենա-
ընտիր խումբը Թիֆլիսում էր և ա-
մեն երեկոյ նոյն թատրոն էր գրա-
ւում ահագին բազմութիւն :

— Պնամ ո՛ւմ տեսեմ, — հար-
ցրեց Բաֆֆին իւր կողմից :

— Աղամեանին :

— Ես նրա խաղը տեսել եմ և
չեմ հաւանել :

— Բայց տեսել էք վեց եօթ տարի
սրանից առաջ, այժմ նա հրաշքներ է
գործում : ամբողջ Ռուսաստանը հիա-
ցած է նրա խաղով :

— Մնականին տեսե՛լ էք : Նա Ա-
ղամեանից լաւ դերասան է : Ես նրան
էի միայն հաւանում : Ը՛հ, եթէ շատ
էք ուզում, մի օր կը գնանք ձեր սի-
րած Աղամեանին էլ տեսնելու :

Այդ օրն երբէք չը հասաւ, որով
հետեւ Բաֆֆին ամեն երեկոյ զբաղ-
ված էր իւր վէպերով :

Նա չէր հետաքրքրվում ոչ երա-
ժշտութիւնով և ոչ երգեցողութիւնով :
Չեմ յիշում, որ Թիֆլիս այցելող եւ-
րոպական նշանաւոր արտիստներից
մէկը նրան հետաքրքրած լինի : Նոյն-
պէս, որ նա գէթ մի անգամ, գոնէ
մեր ծանօթութեան ընթացքում, օ-
պերա տեսած լինի :

— Մեր ակաճները ընտելացած
չեն եւրոպական մուզիկին, մենք չենք
կարող բաւականութիւն ստանալ օ-
պերաներից, — ասում էր նա :

— Բայց դուք բանաստեղծ էք,
մուզիկ հասկանալու համար կարիք
չունէք մի առանձին սովորութեան
կամ կրթութեան : Չոր բանաստեղ-
ծական հոգին աւելի հեշտ կարող է
զգալ հնչիւնների գեղեցիկ մեղեդին,
քան մուզիկ հասկացողներից ոմանք,
որոնք զուրկ են բանաստեղծական
ճաշակից : Պնանք վերջինի օպերաները
լսելու : Նրա երաժշտութիւնը մեր սըր-
տին աւելի մօտիկ է :

Իմ թախանձանքները հետեանք
չունեցան : Ինչ չաղողվեց գոնէ մի ան-
գամ Բաֆֆին օպերա տանելու : Առ-
հասարակ նա չէր սիրում աշխարհային
աղմկալից զուարճութիւններ, խոյս էր

տալիս նոյն իսկ հասարակական կեան-
քից, ոչ մի հանգէս, ոչ մի ընկերու-
թիւն չէր այցելում : Նա ճանաչում էր
միայն իւր մօտիկ բարեկամներին շըր-
ջանը և Թիֆլիսի ընտանիքների հետ
յարաբերութիւն չունէր : Միայն չա-
բաթական, կարծեմ, մի անգամ ճա-
շում էր պ. Ալէքսանդր Մելիք-Պալար-
եանցի ընտանեկան շրջանում :

(Շարունակելի)

ՏՕԲԹԵՕՐ Ս. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ

Բարիքի Բժշկական Ակադէմիայէն
վկայուած Տօքթօր Սիմոն Յովնան-
եան երկար տարիներէ ի վեր ուսում-
նասիրած լինելով « cancer » ի բուժու-
մը, յանձն կառնէ գոհացունել այն
ամէն հիւանդներ որոնք այս հիւան-
դութիւնով կը տառապին : Հասցէն՝

Docteur S. Hovnanian
(Yonne) MALIGNY

ԹԻԻՐԻԱԿԵՆ ԼՈՒՐԵՐ

Բ. Դուռն որչէր է կարին նահանգի
գաւառակներէ մէկ մասին Բ և Գ կարգի
գաւառագաւութիւնները, ինչպէս Քէմալի,
Ալաշկերտի և այլն, բարձրացունել Ա կար-
գի գաւառագաւութեան, որպէսցի Միւլէյէ
վարժարանին մէջ ուսում առնելով շրջա-
նաւոր ելնողները յանձն առնեն երթալ
այդ տեղեր :

— Կիլիկիայի Այնթապ և Մէրսին քա-
ղաքներին մէջ աղէտալի հրդեհներ պա-
տահեր են : Այնթապի Արաստա շուկային
մէջ 65 խանութ, 5 փուռ և 3 սրճարան
այրուեր են : Իսկ Մէրսինի Պէզէստէնի
2/3 մասն այրուեր է : Նոյնպէս և 2 խան
և պէշական չղեկաւային ընկերութեան
գործակալի տունն իր ներքեի վաճառ-
ատներով մէկտեղ : Մէրսինի հրդեհէն
եղած նիւթական քանակ 15.000 օսմ.
ոսկի կը հաշուեն :

— Կարինի վանի, Մուշի, Տիգրանա-
կերտի և Խարբերդի անգլիական ընդհա-
նուր հիւպատոս նշանակուեր է Տ. Հ.
Միլլի որ իր մնայուն բնակութիւն պիտի
հաստատէ Կարինի մէջ :

— Մակեդոնիայի մէջ միջազգային ոս-
տիկան-գինուորութիւն մը կազմակերպե-
լու գործը, որ եւրոպական տէրութիւն-
ներէն առաջարկուած և սուլթանէն ըն-
դունուած գլխաւոր բարենորոգումներէ
մին էր, կանգ առած է այժմ : Դուռն կը
պնդէ որ Մակեդոնիա զրկուած եւրո-
պացի սպայներու եւ թաւապայներն, իբրեւ
օսմ. պատերազմական նախարարութեան
իշխանութեան ենթարկուին բոլորովին և
օսմ. զինուորական համազգեստը հագ-
նին : Իսկ եւրոպական տէրութիւններն
ալ չեն ընդունիր որ մակեդոնական ոս-
տիկան գինուորութեան մէջ պաշտօն առ-
նող եւրոպացի զինուորականներն իրենց
բնիկ երկրի զօրաբանակէն բոլորովին հե-
ռացած բաժնուած նկատուին և օսմ.
համազգեստ հագնին ու մանաւանդ զը-
լուխին ալ Ֆիս քենն որով բոլորովին
թիւրքական զօրք դարձած պիտի լինին :

— Մի քանի բարձրաստիճան թիւրք
պաշտօնեայներ, որոնց հետ և Սիւլվիթ
թիւրք օրագրի արտօնատէր Թահիր պէյ,
խարդախութեամբ օսմ. պատուանշաններ
ծախած լինելուն համար դատապար-
տուեցան 15 տարի շրջապալապ աշխա-
տութեան : Կը կարծուի որ սուլթանը կը
մեղմացունէ այդ դատապալմունք : Խաբուող-
ներէն շատը Եւրոպացիներ են :

ՌՈՒՍԵՒՃԱՐՈՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Մեծ պատերազմի մը լուր չկայ դեռ :
Ճարտները որոնք ծովին վրայ գերակշիռ
գիրք մը ունին այժմ, կը շարունակեն
Բօրք Արդիւրի և Վլատիվոդոքի ուս-
ական նաւահանգիստներն երթալ յաճախ
ուսակոծել և շատ կամ քիչ վնաս հաս-
ցունել յետոյ հեռանալ, առանց շատ
մօտենալու նաւահանգիստին մէջ պատու-
պարուած մարտանաւերի և ցամաքային
մարտիոցների կրակներին : Իսկ ցամաքի
կողմէն Ճարտները Բօրքայի դէպի հիւս-
սիսակողմը բաւական առաջացած լինելով,
երկու կողմի ասպատակ խուսիւրն մկսած
են իրար դէմը և երեւմն փոքրիկ ընդ-
հարուսներ ունենալ Նաւու գետի եղեղը-
ներին վրայ : Բայց մեծ ճակատամարտի
մը լուրեր հասած չեն դեռ : Երբեմն կան-
խահաս լուրեր հրապարակ կը նետուին,
բայց շուտով կը հերքուին :

— Մանչուրիայի մէջ չինացի ասպա-
տակներ, որոնք Ճարտներէն կը քաջա-
ւերուին, յաջողած են տեղ տեղ քանդել
ու աւերել ուսական երկաթուղիի գի-
ծերը :

— Բէքիւնի ուսու դեսպանն ազդարարե-
ր է Ձինի կառավարութեան որ եթէ չինա-
կան զօրքերը ներքին խռովութիւնների
առջև առնելու պատրուակով չափազանց
մօտենան Մանչուրիայի սահմանագլխին,
Ռուսիա պիտի ստիպուի իր հարկ համա-
րած միջոցները ձեռք առնել : Նոյնպէս
և եթէ սուտ լուրեր տարածուին թէ
Ռուսեր չարաչար յաղթուած են և Ձինա-
ցիներ սկսին թշնամութիւններ ընել Ռու-
սերին դէմ, Ռուսիա ալ իբրեւ չէզոք տէ-
րութիւն մը չպիտի նկատէ Ձինաստանը :

— Ֆինլանդացիները 1 միլիօն մարկ
նուիրեր են ուսու կառավարութեան,
պատերազմական ծախքերին իրենք ալ
մասնակցած լինելու համար : Յարը Ֆին-
լանտիայի Մերակոյտ ժողովին իր շնորհա-
կալութիւններ յայտներ է այդ նուիրա-
տութեան համար :

— Ճարտի բացած 100 միլիոն եֆնի
փոխառութիւնը հնգապատիկ ստորագ-
րողներ ունեցաւ :

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ԼՈՒՐԵՐ

Ալեքսանդրիայի (Եգիպտոս) Յոյներն ի-
րենց մէջ հանգանակութեան մը ձեռ-
նարկեր են նոր հիւանդանոցի մը շինու-
թեան համար : Նախորդ հիւանդանոցը
վարժարանի պիտի վերածուի : Ութ հա-
րուստ ընտանիքներ 15.500 եգիպտական
ոսկի ստորագրեր են մէկ անգամէն :

— Աւղանիստանէն Բէթթիսպուրկ հա-
ղորդուած լուրերէն կիմանալէ թէ Անգ-
լիացիները Բիւլա Ապտուլահի իրենց եր-
կաթուղիի շինութիւնը մեծ փութով յա-
ռաջ կը տանին դէպի Գանատահար, մթերք
կը պատրաստեն Չամանի մէջ որ իրենց
զինուորական գլխաւոր կայարան պիտի
լինի եթէ պատերազմ ծագի կեդրոնական
Ասիայի մէջ : Աւղանեան սահմանագլխին
վրայ ուսական պահակազօրքերը կա-
ւենան : Թիւրքմէն հեծեալազօրքերի
գոնդերը չարժան վիճակի մէջ դրուած
են և կը համարմբուին շէրադէ մօտա-
կայները : Աւղիւացիներն ամէն կողմ մար-
դեր զրկած են Ռուսերի կամ մահմէտա-
կանների չարժուները գիտելու համար :
Հազարաւոր թիւրքմէներ խնդրեցին որ
Ճարտի դէմ պատերազմի զրկուին ի-
րենք ալ : Բայց զինուորական կառավա-
րիչը պատասխանեց որ թերեւ աւելի օգ-
տակար լինի իրենց ներկայութիւն կեդ-
րոնական Ասիայի մէջ :

— Սոֆիան կը գրեն Աթէնքի լրա-
գիրներին թէ օտարահպատակներին հա-
մար պատրաստուած նոր օրինաւորներ որ

Le Gérant : François CARRIERE
Marseille. — Imprimerie du Midi